

MAX BLECHER

Történetek a közvetlen irrealitásban

■ Az apró, jelentéktelen tárgyakban: egy fekete madártollban, egy banális könyvecskében, egy törekeny és idejétmúlt, vélhetőleg súlyos belső kórban szenvedő emberéről készült régi fényképben, egy tölgylevelet formázó, mindig dohos hamuszagot árasztó, kecses, zöld fajansz hamutartóban; vagy amikor egyszerűen felidézem az öreg Samuel Weber vastag szemüveglencséit, ezekben az apró dísztárgyakban és házias eszközökben gyermekkorom minden melankóliáját megtalálom, a világ felesleges voltának elemi nosztalgiáját, amely úgy vett körül minden oldalról, mint egy megkövült hullámú tó. A nyersanyag – mély és nehéz formában, mint föld, kő, ég vagy víz – vagy a soha meg nem értettekben, mint a papírvirágok, tükrök, titokzatos belső spirálokat őrző üveggolyók vagy színes szobrok – mindig is fájdalmas, önnön falai közt vergődő fogságban tartott, és értelmetlenül megsokszorozta bennem az emberlét bizzarr kalandját.

Bármerre fordultak volna a gondolataim, úgy ütköztek a tárgyakba, a mozdulatlanságba, mint falakba, melyek előtt az embernek térdre kellett rogynia.

Rettegve merengtem sokféleségükön, az anyag végtelen formalehetőségein, lelki szemeim előtt megjelenő tárgyak által felizgatva vergődtem éjszakákon át, úgy villantak fel végtelen sorokban, mint ezernyi fokát újra meg újra előgördítő mozgólépcső.

Hogy megzabolazzam az agyamat elöntő tárgyak és színek kavalkádját, megpróbáltam elképzelni egyetlen körvonal vagy egyetlen tárgy kirajzolódását.

Elképzeltem például (a világ pontos leltáráként) a világ minden egyes tárgyának árnyékát, a lét lábainál alvó különös, furcsa, szürke világot.

A fátýolként fűvön heverő fekete embert, vízként szétfolyó vékony lábakkal, sötét vaskarokkal, ahogy vízszintes, lehajló ágú gyümölcsfák között jár.

A tengeren sikló hajók árnyékát, jövő-menő bánathoz hasonló, hab felett sikló, bizonytalan vízi árnyékokat.

A madarak árnyékát, ahogy szállnak, mint valami föld öléből, sötét akváriumból kiröppenő fekete madarak.

Gömbölyű bolygónk magányos, űrben tévelygő árnyékát.

Máskor barlangokra és üregekre gondoltam, a szédítő mélységű hegyi szakadékoktól a nemí szervig, a rugalmas, meleg, tökéletes üregig. Már nem tudom, honnan szereztem egy kis elemlámpát, éjszaka az ágyban, álmatlanságtól és a szobát előzőlő tárgyaktól kábultan bújtam a paplan alá, és céltalan, intim tanulmányként feszülten figyeltem a lepedő ráncait, a köztük meghúzódó apró völgyeket. Szükségem volt egy pontos, aprólékosan kidolgozott elfoglaltságra, hogy valamelyest meg tudjak nyugodni. Egyszer apám rajtakapott, ahogy éjfél tájt a párnák alatt az elemlámpával motozok, és elvette tőlem. Nem tett ugyan megjegyzést, meg sem szidott. Azt hiszem, annyira különösnek találta, hogy sem megfelelő szavakat, sem erkölcsi alapot nem talált hozzá.

Pár évvel később, egy anatómiakönyvben láttam egy fényképet a fül belsejének viaszlenyomatáról. A csatornák, görbék, mélyedések mind tömör anyagból készül-

tek. Ez a kép mértéktelenül, csaknem ájulásig menően fölizgatott. Rájöttem, hogy a világ valóságosabb formában is létezhetne, a barlangok pozitív alakjában, minden bemélyedés lehetne kitüremkedés, a jelenlegi redők pedig azonos formájú, tartalmatlan völgyekké változnának, mint a kecses, bizarr kövületek, amelyek kirajzolják a hajdani kagylót, vagy egy levél nyoma, amely az idők során felszívódott, s csupán finom körvonalainak lenyomata vésődött a kőbe.

Ebben a világban az emberek már nem lennének színes, húsos, bonyolult és rothadásra ítélt szervekkel teli daganatok, csak a világegyetem meleg, puha anyagában buborékként lebegő tiszta üregek. Egyébként ugyanaz a bensőséges, fájdalmas érzés volt, amely kamaszkoromban gyakran fogott el, mikor végtelen bolyongásaim során hirtelen rettenetes bezártságra ébredtem, mintha körülöttem a házak és az emberek hirtelen szétmállottak volna a tömör, egységes, egyetlen anyagban, amelyben én csupán értelmetlenül fel-alá mozgó úrként léteztem.

A dolgok díszletekké álltak össze. A látványosságra való igény mindenhova követett, azt az érzést keltette bennem, hogy minden egy szomorúan tárgyyszerű előadás közepette formálódik. Ha alkalmanként sikerült megszabadulnom a színtelen világ unalmas, matt látványától, annak színpadias, ódivatú, mesterkélt oldalával szembesültem.

Az általános látványosságon kívül más, elbűvölőbb műsorok is léteztek, ezek még jobban vonzottak, mert mesterkéltetésük és a bennük játszó színészek, úgy tűnt, valóban kifejezik a világ misztifikálásának értelmét. Egyedül ők tudták, hogy egy feltűnő, dekoratív világban falsul, agyondíszítve kell lejátszani az életet. Ilyen látványosságot kínált a mozi és a panoptikum.

Ó, a B. mozi hosszú, sötét, elsüllyedt tengeralattjáróhoz hasonló terme! A bejárati ajtókat kristálytükrök borították, melyekben az utca egy-egy részlete tükröződött. Így a bejáratnál a terembelet megelőzően ingyen látványosságban lehetett részesülni, egy hatalmas vetítőképernyővel, melyen az utca álomszerű, zöld fényben jelent meg, tele vízében alvajáróként mozgó emberekkel és szekerekkel.

A teremben a közfürdők bűzös, savas melege uralkodott. A padló cementből volt, a meg-megmozduló székek csikorgása rövid, kétségbeesett sikolyokhoz hasonlított. A vászon előtt egy csapat peregárus és utcakölyök magot ropogtatott, és hangosan kommentálta a filmet. A feliratokat több tíz hang szótagolta egyszerre, mintha a felnőttek iskolájában feladott szövegek lennének. Pont a vászon alatt játszott egy zongoristából, egy hegedűsből és a nagybőgőt lelkesen húzó öreg zsidóból álló zenekar. Ez utóbbi tisztje volt még a vásznon pergő eseményeknek megfelelő különböző zajokat kelteni. „Kukurikút” kiáltott, amikor a film elején feltűnt a filmstúdió kakasemb-lémája, és emlékszem, hogy egyszer, amikor Jézus életét mutatták, a feltámadás pillanatában hevesen csapkodni kezdte a bőgőt, hogy a mennydörgést utánozza.

Hihetetlen intenzitással éltem át a filmeket, annyira belemerültem a cselekménybe, mintha magam is a dráma szereplői közé tartoztam volna. Gyakran előfordult, hogy a film annyira magával ragadott, hogy úgy éreztem, a vásznon látott parkokban sétálok, vagy hogy annak az olasz erkélynek a korlátjára dőlök, amelyen kibontott hajjal, fátolként lengő karokkal Francesca Bertini játszott nagy pátozzsal.

Végső soron nincs semmiféle pontosan meghatározható különbség valódi énünk és a bennünk élő különböző, képzeletbeli személyek között. Amikor szünetben kigyúlt a fény, a teremnek olyan hangulata volt, mintha valahonnan messziről érkezett volna vissza. Valami bizonytalan, művi hangulat volt a levegőben, sokkal ingatagabb és tünékenyebb, mint a vásznon pergő képek. Lehunytam a szemem, és vártam, amíg a vetítógép mechanikus nyikorgása nem jelezte, hogy a film folytatódik, ekkor ismét sötétségben találtam a termet, a vásznonról visszaverődő fényben a körülöttem ülők

sápadtak és átszellemültek voltak, mint éjfélkor, a hold fényében a múzeum csarnokában a márványszobrok.

Egyszer kigyúlt a mozi. A film elszakadt, és azonnal meggyúlt, néhány másodpercig a vásznon feltűntek a lángok, mintegy becsületesen figyelmeztetve a nézőket, hogy ég a mozi, a mozigép szerepének, vagyis a „híradásnak” logikus következményeként, amelyet ezúttal olyan tökélyre vitt, hogy az utolsó és legizgalmasabb hírt, tulajdon lángba borulását is közvetítette. Mindenfelől sikoltások törtek fel, gyors, „Tűz van! Tűz van!” kiáltások, mint revolverlövés. Egyetlen pillanat alatt akkora lárma keletkezett a teremben, hogy úgy tűnt, az addig csöndben és sötétben üldögélő nézők nem tettek mást, mint ordításokat, rikoltásokat gyűjtögettek magukban, mint a békés, ártalmatlan akkumulátorok, amelyek felrobbannak, ha túltöltik őket.

Pár perc alatt, még mielőtt a terem felét kimenekítették volna, a „tűzvész” eloltották. A nézők azonban tovább üvöltöttek, mintha el kellett volna használniuk egy adott energiamennyiséget, ha már az feltört belőlük. Egy gipszszürre kipúderozott kisasszony a szemembe nézve kitértően sikította, anélkül hogy egyetlen mozdulatot, egyetlen lépést tett volna az ajtó irányába. Egy izmos pécárus, aki meg lehetett győződve tulajdon erejének hasonló helyzetekben való hasznosságáról, ugyanakkor mégsem tudta, hogyan hasznosítsa azt, sorra felkapta és a vászonhoz vagdosta a faszékeket. Hirtelen hangos, dallamos dörej hallatszott: az egyik szék eltalálta az öreg zenész nagybőgőjét. A mozi tele volt meglepetéssel.

Nyaranta korán bementem a matinéra, és este, sötétedéskor jöttem ki. A kinti fény megváltozott, a nap végére járt. Távollétem alatt hatalmas, elemi dolog zajlott le a világban, mintha a sötétedéssel rendszeres, átlátható, feltűnő munkájának szomorú kötelességét teljesítené. Újra beléptem hát egy bizonyosságba, amelyet naponta megújuló pontosságában végtelenül melankolikusnak találtam. Egy ilyen, a legszínpadiasabb hatásoknak kitétt világban, amely minden este kénytelen korrekt naplementét bemutatni, a körülöttem levő emberek apró kis lényeknek tűntek, akik szánni való komolysággal buzgólkodnak, és naivan hisznek abban, amit tesznek és éreznek. Egyetlen lény volt a városban, aki értette ezeket a dolgokat, és akit tisztelettel csodáltam: a város bolondja. A merev, tetőtől talpig előítéletekbe és konvenciókba burkolózó emberek között egyes-egyedül ez a nő őrizte az utcán kedve szerint való táncolás, ordibálás szabadságát. Rongyosan, koszosan, csorbán, borzas, vörös hajjal járta az utcákat, a karjában anyai gyöngédséggel dédelgetett egy kenyérhéjjakkal és különféle, szeméten összeszedett apróságokkal teli ládát.

Olyan mozdulattal mutogatta a járókelőknek az ágyékát, amelyet, ha más célra alkalmaznak, „elegánsnak és kecsesnek” neveznek. Milyen nagyszerű, milyen fenséges örültnék lenni! – gondoltam, és sosem gyanított sajnálattal vettem tudomásul, mennyi berögzült ostoba szokás, milyen ledorongoló racionális nevelés választ el az örültség végletes szabadságától.

Azt hiszem, aki sosem érezte ezt, arra ítéltetett, hogy sose érezze a világ valódi összetettségét.

A látványosság általános, elemi benyomása valóságos kínszenvedéssé vált, mihelyst beléptem a panoptikumba. A rémület a bizonytalan gyönyör gyűrűjével keveredett, és valamelyest azzal a bizarr érzéssel, amelyet mindannyian megtapasztalunk néha, hogy egy adott környezetben már korábban is éltünk. Azt hiszem, ha valaha is megszületne bennem az az ösztön, hogy célt találjak az életben, és ezt az igényt valami olyasmire kellene kötnöm, ami mélyen, elemien, visszavonhatatlanul megvan bennem, akkor testemnek panoptikum-béli viaszszoborrá kellene változ-

nia, életem pedig nem lenne más, mint egyszerű és vég nélküli merengés a panoptikum kirakatában.

A karbidlámpák bánatos fényében úgy éreztem, valóban sajátosan és megismételhetetlenül élem az életemet. Mindennapi tetteimet úgy meg lehetett keverni, mint egy pakli kártyát, egyikhez sem ragaszkodtam, szembeszökő volt az a felelőtlenség, amellyel az emberek a legtudatosabb tetteikhez viszonyulnak. Mit számított, hogy én tettem-e vagy más, mihelyst a világ sokfélesége ugyanazzal a monotóniával nyelte el? A panoptikumban, és csakis ott, nem volt különbség a között, amit tettem, és a közt, ami történt. A viaszfigurák voltak egyedül valóságosak ezen a világon, egyedül ők hamisították tüntetően az életet, furcsa, mesterkéltné mozdulatlanságuknak köszönhetően részt vettek a világ valóságában. Egy sárga és szomorú arcú osztrák főherceg golyó lyuggatta, véráztatta egyenruhája végtelenül tragikusabb volt, mint bármely valódi halál. Egy kristályládában fekete csipkébe burkolva sápadt, fénylő arcú nő feküdt. Döbbenetesen piros rózsza volt a keblei közé téve, szőke parókája kezdett leválni a homlokáról, miközben orrlyukaiban a festék rózsaszín pora reszketett, tiszta, üveggék szemei mozdulatlanul bámultak rám. Lehetetlen volt, hogy a viasz nő ne rendelkezzen valamilyen mély, megrázó, senki által nem sejtett jelentéssel. Minél többet gondolkoztam rajta, annál világosabbá vált, ott zengett bennem, mint egy szó, amelyre szerettem volna visszaemlékezni, de amelyből csak távoli ritmust érzékeltem.

Mindig is bizarr vonzódást éreztem a női csecsebecsék és az olcsó, giccses tárgyak iránt. Egy barátom a legváltozatosabb tárgyakat gyűjtötte, mindent, ami csak a kezébe került. Egy mahjong dobozban egy darab vékony csipkével szegett, fényes flitterekkel kivarrt, fekete selymet őrizgetett. Nyilván valami régi báli ruhából szakították le, a selyem itt-ott penészedni kezdett. Pénzt és bélyegeket adtam neki, hogy megmutassa. Ekkor bevezetett egy ódivatú szalonba, és amíg a szülei aludtak, megmutatta. A döbbenettől és a gyönyörűségtől némán álltam, kezemben a selyemdarabbal. A barátom az ajtóban őrködött, hogy ne jöjjön senki, majd pár perc múlva visszatért, elvette a selymet, visszatette a dobozba, és azt mondta: „Kész, vége, ebből elég”, ahogy Clara is mondta néha, mikor az öltözőbeli tétovázás túlságosan elhúzódott.

Egy másik tárgy, amely mértéktelenül felkavart, amikor először láttam, egy cigány gyűrű volt. Azt hiszem, ez volt a legcsodálatosabb gyűrű, amelyet férfi valaha is kitalált, hogy nő kezét díszítse vele.

A madarak, állatok, virágok kiváló szexuális szerepjátzásra hivatott maskarája, a paradicsommadár stilizált, ultramodern farka, a páva oxidált tollai, a peóniaszirmok hisztérikus csipkéje, a majom ülógumóinak valószínűtlen kékje halvány próbálkozások csupán e mellett a szédítő cigány gyűrű mellett. Csodálatos, finom, groteszk és visszataszító bádogtárgy volt. Főleg visszataszító, alapjaiban, a legsötétebb tartományokban támatta a szerelmet. Igazi szexuális sikoly volt.

Nyilván a művész, aki megformálta, ugyancsak panoptikumbeli látványból ihletődött. A gyűrűbe foglalt kő, egy lencse méretűre olvasztott, egyszerű üvegdarab pontosan olyan volt, mint a panoptikumbeli nagyítók, amelyekken keresztül hatalmasra nagyítva néztem az elsüllyedt hajókat, a törökökkel való csatákat és a királyi gyilkosságokat. A gyűrűt egy bádogból vagy ólomból kimunkált, a panoptikummi képek vad színeire festett virágcsokor díszítette.

A fulladásos halált halt hullák lilája, a női fűzők pornográf pirosa, az üveglablakú kripták félhomályát idéző, háborzongató fényben fürdő, dühödt hullámok sápadt ólomszíne mellett. Mindezt apró rézlevelek és titokzatos jegyek fonták keretbe. Iszonyatos.

Ugyancsak mély hatást tesz rám minden, ami imitáció. Például a művirágok, a halotti koszorúk, főleg a templom kápolnájában, üvegdobozokban porosodó, otffelej-tett halotti koszorúk, amelyek ódon gyöngédséggel ölelnek körül régi, ismeretlen, visszhangtalan végtelenbe süllyedt neveket.

Gyerekjáteként szolgáló kivágott képek és olcsó vásári szobrocskák. Idővel ezeknek a szobroknak letörik a feje vagy a keze, s a háziasszony megjavítja őket, finom gipszből tokát kanyarít a nyakukba. A szobor többi részének bronz a tragikus és nemes szenvedést sugallja. És ott vannak még a katolikus templomok életnagyságú Jézusai. Az üveglakok a piros alkonyat utolsó sugarait vetik az oltárra, s a napnak ebben az órájában nehéz, gyászos, telt illatukat ontják Krisztus lábánál a liliomok. Ebben az illatos ájulással és levegős vérrrel teli légkörben sápadt ifjú egy kétségbeesett dallam utolsó akkordjait játssza az orgonán.

Mindezek az életből a panoptikumba menekültek. A vásári mutatványosnál újra fellelni a világban szétszórt, együttesen a világ lényegét alkotó nosztalgiaik összességét.

Egyetlen, magasztos vágyam maradt az életben: végignézni egy panoptikum égését, látni a viasztetek lassú, pikáns olvadását, megkövülten bámulni, ahogy az üvegkoporsóban fekvő mennyasszony szép, sárga lábai összekulcsolódnak a levegőben, amikor a combjai közé szorított lángnyelv az ágyékát égeti.

Vallasek Júlia fordítása

